

V DOLENJAH PRI JELŠANAH

Tokrat je skupina Spoznavajmo svet in domovino obiskala Dolenje pri Jelšanah. Leži na koncu majhne ravnine ob cesti Ilirska Bistrica – Reka, na nadmorski višini 481 m.

Na vasi nas je sprejela Jožica Potepan, upokojena učiteljica, rojena v Dolenjah, dobra poznavalka svojega rojstnega kraja. Najprej nam je predstavila hribe, ki obdajajo Dolenje. To so: Stražnica (S), Brščice in Veliki vrh (Z), Kalič (SV, 644 m) in Kičiber.

Ob robu vasi je stik fliša in apnenca. Vode jim ni primanjkovalo. Izpod hriba Kičiber izvirata dva potoka. Eden teče po sredini vasi in ponikne v Šapjansko jamo. Ta potok je polnil korita, v katerih so vaščanke izpirale perilo. Drugi pa teče zahodno od vasi in se steka v Dolenjsko jamo. K izviru tega potoka, ki se nahaja na kraju z ledinskim imenom Drščevnik, so hodile ženske po vodo. Voda se pretaka tudi po Marnini jami. Pod Stražnico izvira še tretji potok, to je Dolenjski potok, ki ga domačini imenujejo Žložtanj. Tako so Dolenje svojevrstna razvodnica med Kvarnerskim in Tržaškim zalivom.

Vas ima 65 hiš, 15 je praznih. Večina je lepo obnovljena. Deli vasi so Dulanji kraj, Guranji kraj in zaselek Vrhžložtanja, ki ga tvorijo zadnje hiše proti Ilirski Bistrici. Ker ima ugodno lego z ravnino, so se prebivalci v preteklosti preživljali s poljedelstvom in z živinorejo. Leta 1900 je bilo v vasi 230 do 300 glav goveda, 100 ovac in 150 čebeljih panjev. Sadno drevje je raslo v bližini hiš, ob robu njiv in travnikov. Do začetka 20. stoletja je uspevala tudi vinska trta, ki pa jo je bolezen popolnoma uničila. Nanjo spominjajo le ledinska imena (Brajdice). Največji kmetje so bili: Oštarjevi, Jernejčinoi in Jurčinoi. Danes je večina polj zapuščenih.

Skozi vas, proti Reki, je od nekdaj potekala pomembna cesta, po kateri se je odvijal živahen furmanski promet. Ta je narekoval tudi razvoj obrti: kovaške (Rupnik, Dodič) in kolarske (Bobnarjevi, Runčovi). V vasi so imeli tudi čevljarja. Če je bila družina dovolj premožna, je dekletom kupila šivalni stroj (Singer). Tako opremljene so si poiskale starejšo šiviljo, pri kateri so se izučile šiviljske obrti. Učna doba je trajala od nekaj mesecev do treh let. Šivalnico so imele v kuhinji ali v sobi, ki je bila hkrati spalnica. Ko so se izučile, so hodile po sosednjih vaseh. Glavo stroja so prinesle same (oprtno na ramenih), podnožje pa so prišli naročniki iskat z vozičkom. V posamezni družini so ostale po nekaj dni. Popravljale so stara oblačila, jih predelovale, redkeje so šivale nova. Če je bila pri družini hči, ki se je možila, so ji šivale tudi balo. Delovni čas je bil od zore do mraka. Tam so tudi prenočile. Na dan so zaslužile 6 lir.

Jurčinoi so imeli klavnico in mesnico (1916), pri Peku - pekarno. Hčere so nosile kruh po sosednjih vaseh.

Dober zaslužek so prinašale tudi gostilne (Oštarjevi, Rupnik, Jurčinoi). Pri Dodiču so imeli pivovarno.

Donosna je bila še trgovina. Ženske so domače pridelke nosile na Reko in Opatijo. Od hiše do hiše so ponujale: jajca, maslo, mleko, gobe. Nosile so jih v košu (bremenarski) ali peljale na vozičku. Z vozovi pa so vozili: drva, krompir in sadje.

Vse te dejavnosti so po drugi svetovni vojni zamrle. Vaščani so si poiskali delo v Ilirski Bistrici, na Reki in drugod. Ostala je le gostilna »Pri Pauli«. V 70-ih letih prejšnjega stoletja sta z delom prenehala tudi kovač in kolar. Krajši čas sta obratovali trgovini z mešanim blagom.

Danes so v vasi gostilna Pek (Ob vikendih!) z lastno pivovarno, trgovina in avtoservis Kalister in dve sodobni mizarski delavnici.

Sledil je obisk pri Sandiju Čekadi, ki vodi gostilno in pivovarno Pek. Prijazno nas je sprejel in nam nazorno opisal delo v domači pivovarni, ki zahteva veliko znanja in izkušenj. Lahko smo povohali glavne sestavine pijače. Pred slovesom pa smo še nazdravili s kozarcem »pravega domačega« in zaželeli Sandiju veliko uspehov.

Z go. Potepan smo nato stopili v cerkev sv. Ane. Grajena je v gotski tradiciji. Najstarejša letnica v cerkvi je 1631. V dnevniku vizitacije tržaškega škofa F. Millerja, ki se je v mudil v jelšanski fari 12.6.1693 so vpisane tudi vse podružnične cerkve, tako tudi sv. Ana s pripisom, da ima oltar. Legenda govori, da so ljudje na dolenskem polju našli kip Matere Božje in ga želeli prenesti v svojo cerkev, a se je vnel spor z Jelšanci, ki so trdili, da Mati Božja gleda proti Jelšanam. Župnik je razsodil, da kip pripada slednjim. Dolenjci so bili užaljeni in so sklenili: »Če hočete imeti Mater Božjo, pa jo imejte. Mi pa hočemo našo cerkev posvetiti njeni mami – sv. Ani!«. Cerkev je bila večkrat obnovljena (1943, 1944, 2007).

Preden smo zavili v Dulanji kraj, smo se ustavili še pri visokem kamnitem križu, ki ima burno preteklost in skriva še veliko nepojasnjenih skrivnosti. Na srečo so vsi njegovi originalni deli sestavljeni in restavrirani. Ga. Jožica nam ga je podrobno opisala. Je najstarejši kamniti križ na Primorskem, z letnico 1647. Po ustnem izročilu naj bi to bil zaobljubni križ, postavljen po končanju velike epidemije kuge in turških vpadih. Ponovno je bil blagoslovljen leta 2021. Ko smo že stali ob robu ceste, smo izvedeli, da se je leta 1858 skozi Dolenje peljala cesarica Marija Antonija Karolina, vdova cesarja Ferdinanda I., in sicer proti Opatiji (oddih in zdravljenje).

Dolensko zgodbo je dopolnjevala med sprehodom po vasi. Omenila je živinsko kugo iz leta 1715, ki je pobrala vso živino, razen para volov. Z njima so preorali vse njive. V zahvalo Dolenjci ob sobotah ne delajo z živino na polju. V kolektivnem spominu je ostal požar, ki je leta 1896 upepelil številne dolenske domove, ki so bili kriti s slamnatimi strehami. Leta 1900, ob 16. uri se je nebo nad vasjo stemnilo in od Velikega Brda in Velikega vrha se je bližal vihar z vrtincem. Poplesaval je med hišami. Dvigoval je strehe. Strešno opeko je odnesel daleč, celo do pol ure hoje. Eni domačiji je izpulil okna in nametal v hišo nezrelo sadje. Vihar je izpulil ali prelomil kar nekaj dreves, celo orehe. Padala je toča debela kot jajce. Potem ko je opustošila vas, je nevihta odhrumela po jarku proti Jelšanskim Brdom. Posamezne domačije pripovedujejo tudi o izseljevanju (Argentina, Amerika, Avstralija, nekatere evropske države).

Končno smo prispeli do rojstne hiše naše gostiteljice. Z bratom Mirkom Kalužo sta v bivšem gospodarskem prostoru uredila etnografsko zbirko, po domače pri Majarjevih. V majhnem prostoru se skriva veliko bogastvo, ki bo še zanamcem pripovedovalo o življenju nekoč. Predstavljeni so deli pohištva in predmetov iz kmečke kuhinje, predalnik z nevestino balo; čevljarska delavnica (očetova!), del mizarske delavnice... Vsak predmet ima svojo zgodbo!

Obiskali smo tudi Sama Čekado, ki je pred leti doživel infarkt. In kot sam pravi: »Stručnica mi je vrnila življenje!« Z njeno pomočjo ustvarja unikatne izdelke iz lesa. Zaželeli smo mu še veliko ustvarjalnega navdiha in optimizma.

Pokukali smo tudi v sodobno mizarsko delavnico Evgena Čekade.

Hvala gospe Jožici Potepan za izčrpno in bogato predstavitev Dolenj. Tudi majhni kraji skrivajo velike zgodbe. Priporočamo ogled vasi in Majarjevega muzejčka.

14. maj 2024

Po pripovedovanju Jožice Potepan zapisala
M. Gaberšnik, mentorica